

HABERLER

Types of evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages (Türk, İran ve Komşu Dillerde Evidensiyellik Tipleri) Kollokyumu İstanbul'da yapıldı.

Prof. Dr. Lars Johanson ve Prof. Dr. Bo Utas tarafından düzenlenen Types of evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages (Türk, İran ve Komşu Dillerde Evidensiyellik Tipleri) Kollokyumu, İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü'nde 9-12 Nisan 1997 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Bu kollokyum, sadece bildiri ile katılanlara açık olan ve tebliğlerinin tamamının evidensiyelliğe¹ dair araştırmaların sunulduğu spesifik bir dilbilim toplantısı idi. Türk dillerine dair İngilizce, Almanca vs. dillerde yapılan incelemelerde evidensiyellik konusuna yer verilmiş olmakla birlikte, bugüne dek yazı dili olarak Türkiye Türkçesinde yapılan araştırmalarda bu kavram üzerinde yeterince durulmamıştır.

Batı dillerinden mesela İngilizce ve Almanca'da evidensiyel nüanslar Türkçe'de olduğu gibi *-miş* vd. çekimli eklerle değil (anscheinend /apparent, seeming, offensichtlich / obvious, wohl / well, angeblich / allegedly, reportedly vs.) zarflarla ifade edilir. Dilbilimsel Türkolojide evidensiyellik kavramı, en geniş teori ve uygulamasını Johanson'un Türk dillerine dair araştırmalarında bulmuştur. O, Türkiye Türkçesi ve diğer Türk dillerinde indirektiflik, inferensiyel ve evidensiyellik konusunu diğer Avrupa dilleriyle de karşılaştırmalı olarak işlemiştir².

Indirectivity in Turkic, "Türkçe'de dolaylama" adlı tebliğinde Johanson, eski ve çağdaş Türk dillerindeki indirektif-evidensiyel-inferensiyel kategorileri ve bu fonksiyonları ifade eden formları ayrıntılı olarak inceleyip takdim etti.

¹ (Türkiye Türkçesinde *umış*, Kazakça *eken* vs.) bir birim veya çekimli ekin (Türkiye Türkçesi *-miş*, Kazakça *-ip*, *iptimus* vs.) veyahut da türevlerin (Türkiye Türkçesi *-miş umış*, Kazakça *gen eken* vs.) nakil, başkasından (ikinci veya üçüncü kişiden) haber alma, alay, varsayım, seçgi, iz veya işaretlerden yola çıkma gibi modal anlamları ifade etmek için kullanılan bu terim indirektif ve inferensiyel kavramlarını da içine almaktadır. Bugüne kadar hazırlanıp yayınlanan Dilbilim Terimleri sözlüklerinde yer almayan ve bu alandaki araştırmalarda henüz Türkçe tam karşılığı verilmeyen (İngilizce evidentiality, Almanca Evidentialität) bu terim için delil gerektiren, arkasında başka dayanak ve işaretler bulunan "kanıt gerektirir" ulam, "kanıt gerektirir" terimi teklif edilebilir

² Bunlardan bazıları Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems. Uppsala 1971. Turkeitürkische Aspektotempora, s. 256-257 Rolf Thieroff ve Joahim Ballweg tarafından yayınlanan *Tense Systems in European languages*'in içinde 1994 Studien zur türkeitürkischen Grammatik. Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft I'in içinde, s 146-278, Budapest 1990 Zur Entstehung historischer Präterita im Turkischen Turk Dilleri Araştırmaları içinde s 119-127 Ankara 1993. Terminality operators and their hierarchical status. Complex structures: A functionalist perspective (Functional Grammar Series, 17)'in içinde, s 229-258, Berlin, New York 1966

Christoph Schroder'ın Non-finite *-miş-* in Turkish: some empirical observations 'Türkiye Türkçesinde çekimsiz *-miş* formu: Bazı empirik gözlemler' adlı fevkalade kaliteli ve kapsamlı araştırması pekçok yonden dikkate değer bir incelemedir. Schroder bu araştırmasında *-miş-* ve onun terkipleri *-miş ol-*, *-miş bulun-*, *-miş durumda-*, *-miş olarak-*, *-miş iken-*, *-miş gibi-*, *-mişçesine / -mişçesine* ile diğer *-ir* ve *-ecek* eklerinin partisip fonksiyonunda kullanımları üzerinde duruyor. Araştırmacının da belirttiği gibi çekimli ekler çekimsiz olarak kullanıldıklarında (partisip, attribut, zarf vs.) çekimli hallerindeki fonksiyon ve anlamlarını değiştirebildikleri gibi, ilave anlam ve özellikler de gösterebilirler.

Nurettin Demir, Almanca sunduğu *Postterminale Kategorien in einigen anatolischen Dialekten* 'Bazı Anadolu ağızlarında postterminal kategoriler' adlı tebliğinde, geçmiş zaman bildiren *-ik* ve *-ikdir* formlarının evidensiyel özellikleri üzerinde durdu. Bazı anadolu ağızlarında kullanılan *-ik* eki geçmiş zaman bildirir ve buna ilaveten tahmin, bir olayı sonradan tespit etme, başkasından işitme, varsayım gibi evidensiyel özellikler gösterir.

Epistemic verb forms in Persian, Afghanistan and Tajikistan, 'İran, Afganistan ve Tacikistan'da epistemik fiil formları' adlı tebliğinde John R. Perry, Türkiye Türkçesindeki epistemik çekimli şekil olan *-miş* ekinin fonksiyonlarını İran, Afganistan ve Tacikistan Farsçasında benzer görevler yüklenen şekillerle mukayese etti. Bilindiği gibi Halaçça İran'da konuşulan ve çok enteresan arkaik özellikler gösteren bir Türk dili. Kendisi de bir süre Halaçların arasında kalan Filiz Kırıl, Some remarks on the *-miş-* Past in Khalaj, 'Halaçça'da *-miş* geçmiş zaman şekline dair bazı görüşler' adlı tebliğinde yazılı ve sözlü dil malzemesini kullanarak Halaçça'da evidensiyellik konusunu tafsilen tasvir etti.

Diğer araştırmacılar ve sundukları tebliğler şunlardır: Andrey L. Malchukov, Evidentiality and related categories in Tungusic languages, 'Tunguz dillerinde evidensiyellik ve ona ilişkin kategoriler'. Anju Saxena, On evidentiality in Kinnuari, 'Kinnuari dilinde evidensiyelliğe dair'. Arienne Dwyer, Evidentiality in Salar and some neighbouring languages, 'Salarca ve bazı komşu dillerde evidensiyellik'. Astrid Menz, Evidentiality in Gagauz, 'Gagavuzca'da evidensiyellik'. Ayhan Aksu-Koç, Some aspects of the acquisition of evidentials in Turkish, 'Türkçe evidensiyel kazanımların bazı görünüşleri'. Bernard Comrie, Evidentials and areal typology, 'Evidensiyel biçimler ve bölgesel tipoloji'. Bernd Brendemoen, Some remarks on the *-miş* past in the eastern black sea coast dialects, 'Doğu Karadeniz kıyı ağızlarında *-miş* geçmiş zaman şekline dair bazı görüşler'. Bo Isaksson, Expressions of evidentiality in Semitic languages, 'Sami dillerinde evidensiyelliğin ifade biçimleri'. Bo Utas, Traces of evidentiality in Classical New Persian, 'Klasik Yeni Farsça'da evidensiyelliğin izleri'. Carina Jahani, Expressions of evidentiality in spoken modern Persian, 'Konuşulan çağdaş Farsça'da evidensiyelliğin ifade biçimleri'. Eva Agnes Csato, On the semantics of evidential categories, 'Evidensiyel kategorilerin anlamları hakkında'.

Kollokyumun genel değerlendirmesi olarak diyebiliriz ki, dilbilimsel kalite olarak toplantı oldukça yüksek seviyede idi. Dil araştırmalarında bilhassa sentaktik birimlerin sağlıklı incelenebilmesi için gözlem ve hatta sözkonusu dile çok iyi derecede hakim olmak elbette önemli bir gerekliliktir. Tebliğ sahiplerinin her biri kendi

alanında uzmanlaşmış, inceledikleri dilin konuşuldukları alanda bizzat bulunmuş, dilin yazılı ve sözlü kullanımını gözlemlemiş kişilerdi. Gerek kolokyumu düzenleyenlerin gerekse tebliğ sahiplerinin dakiklığı, İsveç Konsolosluk ve Araştırma Enstitüsünün görevlilerinin nezaket ve inceliği, bu kolokyumu güzelleştiren kayda değer diğer bir husus idi. Okuyuculara iletebileceğimiz sevindirici bir haber de, tebliğ metinlerinin 1998 yılı içinde basılacak olması.

Mehmet ARIOZÇELİK

Türkçede Niteleme. Sıfat İşlevli Yan Tümceler, Fatma Erkman-Akerson - Şeyda Ozil, Sırmurg, İstanbul 1998, 359 s. ISBN 975-7172-22-7.

Türkçe dilbilgisinin en önemli konularından biri olan "sıfat işlevli yan cümleler", bu çalışmada günümüz dil bilimi kuramlarının da ışığı altına derinlemesine araştırılmıştır. Dokuz bölümden oluşan eserin birinci bölümünde yazarlar çalışmanın konusu, amacı ve metodu hakkında bilgi veriyorlar. Bu bölümde Türkçe'de 20. yüzyılda sıfat işlevli yan cümleler üzerine yapılan çalışmalar değerlendirilmiş, konuyla ilgili olarak muhtelif dil bilimi ekollerinin yaklaşımlarında ele alınmıştır.

İkinci bölümde dil ve dilbilgisi konularında genel kavramlar okuyucuya tanıtılıyor ve farklı dilbilim ekollerinin yöntemleri anlatılıyor. Burada temel kavramların ele alındığı bölümde (s. 50-63) "tümce, temel tümce, yan tümce; fiillerde kişi, tekillik-çoğulluk, zaman, görünüş, kip gibi gramer kategorileri üzerinde duruluyor. 3. - 8. bölümlerde ise (s. 93-343) çalışmanın asıl konusu olan yan cümleler ve bunların işleyişi: temel cümleyle olan ilişkileri ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir. Kitap, çalışmanın genel bir değerlendirilmesinin yapıldığı sonuç bölümü ve konuyla ilgili kaynakça ile sona eriyor.

Bu kıymetli çalışmanın, Türkçe araştırmalarında bundan sonra kıymetli bir yer tutacağı açıktır. Emegi geçenleri kutluyoruz.

Araştırlar. Felsefe Konuşmaları - 1, Ömer Naci Soykan, Küyerel Yay. İstanbul 1998, 354 s. ISBN 975-7030-08-2.

Daha önce Felsefe ve Dil. Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma (Kabalcı Yay. İstanbul 1995, 591 s.) isimli çalışma ile Wittgenstein'in "dil" konusundaki görüşlerini inceleyen Soykan, *Araştırlar* isimli bu kitabın ilk 145 sayfası "dil-felsefe-iletişim-Türkçe ve Felsefe ilişkisi gibi konulara ayırmış. Bu kitap dil felsefesi, Türkçeyle felsefe gibi konularla ilgilenenler için son ufuk açıcıdır.

Ö. N. Soykan'ın sonuç ve oneri sadedinden yazdıklarını buraya almak istiyoruz:

"1.Yukarıda belirtilen özellikleri ve matematiksel yapısıyla Türkçe, bir bilgisayar programında kullanılmaya çok elverişlidir. Türkçe düz cümlenin sentaksı örnek alınarak sembollerle yapılacak bir cümle dizgesinin istenen her dilde deşifre edilerek yorumlanması olanaklıdır. Böyle bir cümleyi (dizgeyi) Türkçe bilmeyen, ama yalnızca bu şifreleri çözebilen (bilgisayara yüklenecek bu şifreler o kışının daima elinin altında olacaktır) biri, Türkçe'nin dil-dünya karşılıklılığının tam olabilmesinden ötürü, kolaylıkla kendi diline çevirebilir, dizgeyi yorumlayabilir.